

جایگاه و زمانه ملا محمد کاظم هزار جریبی در تاریخ علوم عقلی با تأکید بر محتویات نسخ خطی درباره خدانشناسی

علی قنبریان^۱، عباس بخشنده بالی^۲

چکیده

یکی از اندیشمندان مذهبی شیعه که جایگاه علمیش کمتر مورد بررسی قرار گرفته، ملا محمد کاظم هزار جریبی استرآبادی (متوفای ۱۲۳۶ قمری) است. او از دانشمندان شیعی اواخر دوره زندیه و اوایل قاجار است که در زمینه‌های گوناگون الهیات، بویژه اعتقادات، تلاشهای متعدد علمی انجام داده است. آثار هزار جریبی منتشر نشده‌اند اما نسخه‌های خطی بسیاری به زبان فارسی و عربی از وی باقی مانده است. تألیفات، تصنیفات و ترجمه‌های هزار جریبی، در نشر و بسط فرهنگ شیعی و تعقل‌ورزی تأثیر بسزایی داشته است. او در آثارش به این نکته توجه میکرد که نوشتارش باید مورد استفاده عموم طالبان الهیات قرار بگیرد و بهمین دلیل، غالب آثارش به فارسی است. این نوشتار در گردآوری اطلاعات با استفاده از منابع کتابخانه‌یی بویژه تصحیح انتقادی نسخ خطی و در پردازش اطلاعات با روش توصیفی - تحلیلی، به پاسخ این پرسش میپردازد که

۱۴۵

تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۱/۱۴

تاریخ دریافت: ۹۸/۸/۲۲

۱. دانش‌آموخته دکتری دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)؛ ali.ghanbarian@alumni.ut.ac.ir

۲. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه مازندران؛ a.bakshandehbali@umz.ac.ir

مهمترین بحثهای هزارجریبی دربارهٔ خداشناسی کدامند؟ بعنوان یافته‌های تحقیق میتوان به این نکات اشاره نمود: او فطری بودن خداشناسی را میپذیرد ولی مخالف فطری بودن دین اسلام است. وی برای اثبات وجود خدا از دلایل متنوعی مانند برهان امکان و وجوب، برهان نظم و برهان فطرت استفاده کرده است. همچنین برای حل برخی شبهات در خداشناسی تلاش کرده تا معناشناسی درستی از برخی صفات الهی مانند اراده، عدالت و حکمت ارائه دهد.

کلیدواژگان: ملامحمد کاظم هزارجریبی، ایمان، وجود خدا، صفات خدا، شبهات دینی.

* * *

مقدمه

محمد کاظم هزارجریبی استرآبادی، حکیم، متکلم، محدث، مفسر و استاد اخلاق، از اندیشمندان قرن سیزدهم هجری است. در کتابهای تراجم و زندگینامهٔ علما و در فهرست‌نگاریهای مربوط به آثار علمی و مکتوبات دانشمندان شیعه، نامش و عناوین آثارش ذکر شده است. از اساتید برجسته وی میتوان از محمدباقر بهبهانی (۱۲۰۸ق)، علی بن محمد علی طباطبایی (۱۲۳۱ق) و علامه بحر العلوم نام برد. هزارجریبی پس از وفات وحید بهبهانی، در کربلا مجلس درسی تشکیل داد و پس از اندک زمانی و بعد از سیدعلی صاحب ریاض، در همان کربلا مرجعیت یافت. ۱۴۶ (امین، ۱۴۰۸: ۱۵۹/۴). بیشترین آثار محمد کاظم هزارجریبی در علم کلام است. برخی از آثار وی عبارتند از: *خواص القرآن، اثبات الصانع و اصول دین، برهانیه، جدلیه و اقناعیه*. او در سال ۱۲۳۶ قمری درگذشت و در حرم امام حسین (ع) به خاک سپرده شد. برخی گفته‌اند وی در واقعهٔ هجوم وهابیه‌ها به شهادت رسیده است (سبحانی، ۱۴۲۴ الف: ۲۹۴). آیت‌الله جعفر سبحانی دربارهٔ ایشان میگوید:

